

УДК [338.43:330.3](477)

*Трусова Н. В., д.е.н., професор
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
trusova_natalya5@ukr.net*

*Гривківська О. В., д.е.н., професор
Національний університет харчових технологій
oksana-4@i.ua*

*Болтянська Л. О., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
larisabolt75@gmail.com*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

Анотація. В статті розглянуто детермінанти розвитку підприємництва на сільських територіях України. Обґрунтовано комплекс заходів, що охоплюють активні процеси забезпечення стабільного рівня підприємницької активності суб'єктів сільських територій. Визначено напрями відтворення організаційно-економічних механізму розвитку підприємництва на сільських територіях, який характеризує економічну, соціальну компоненту зростання підприємницького бізнесу, охоплює процеси забезпечення стабільного рівня підприємницької активності суб'єктів. Визначено системо-утворюючі цінності суб'єктів підприємництва в інтегрованій формі активних бізнес-процесів.

Ключові слова: підприємництво, сільські території, активні бізнес-процеси, ресурсне забезпечення, підприємницька активність, підприємницький сектор аграрної економіки.

JEL Classification Q13, Q18, R20

*Trusova N. V., D.Sc., Professor
Dmytro Motornyi Tavsia State Agrotechnological University
trusova_natalya5@ukr.net*

*Hryvkivska O. V., D.Sc., Professor
National University of Food Technologies
oksana-4@i.ua*

*Boltyanska L. O., PhD, Associate Professor
Dmytro Motornyi Tavsia State Agrotechnological University
larisabolt75@gmail.com*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT MECHANISM ENTERPRISES IN RURAL AREAS

Abstract. The article examines the determinants of entrepreneurship development in rural areas of Ukraine. A set of measures covering active processes of ensuring a stable level of entrepreneurial activity of subjects in rural areas is substantiated. The directions of reproduction of the organizational and economic mechanism of the development of entrepreneurship in rural areas, which characterizes the economic and social component of the growth of entrepreneurial business, cover the processes of ensuring a stable level of entrepreneurial activity of subjects, have been determined. The social and economic component of the organizational and economic mechanism of entrepreneurship development in rural areas is presented. The types of business processes in the economic component of the organizational and economic mechanism of entrepreneurship development in rural areas are characterized. The system-forming values of business entities in the integrated formation of active business processes are determined. Grounded socio-economic determinants of change in the environment of the functioning of the organizational and economic mechanism of entrepreneurship development in rural areas. The specific conditions of differentiation of the environment of functioning of the organizational and economic mechanism of entrepreneurship in rural areas are presented. The method of calculating the integral indicator, which includes the assessment of resource, cost, marketing and financial components of the organizational and economic mechanism of the development of entrepreneurship in rural areas, has been tested. Indices of sales turnover efficiency, innovation costs and market coverage opportunities were determined. The growth of the determining influence of active business processes in the organizational and economic mechanism of entrepreneurship

development is aimed at increasing the amount of resource provision of rural areas, taking into account the stimulating and disincentive factors of economic security and social responsibility.

Key words: *entrepreneurship, rural areas, active business processes, resource provision, entrepreneurial activity, entrepreneurial sector of agrarian economy.*

Постановка проблеми. Протягом останніх років в Україні зроблено значні кроки щодо формування належних умов для розвитку підприємництва як локомотиву активізації та нарощування кількісних і якісних параметрів функціонування організаційно-економічного механізму суб'єктів бізнесу на сільських територіях та його вагомість в аграрному секторі економіки. Нестабільність соціально-економічної ситуації в сільській місцевості, пов'язаної із воєнним нападом на державу країни-агресора, значно послабило розширення підприємницьких структур, обмежуючи їх можливості формувати та реалізовувати економічний потенціал сільських територій. За таких обставин діяльність суб'єктів підприємництва є лише способом виживання без державної допомоги в такий скрутний час, оскільки цей вид сектора економіки був єдиним джерелом додаткових доходів сільського населення. З цих причин, це не дозволяє повною мірою виконувати основні бізнес-функції на сільських територіях, досягати бажаних стратегічних орієнтирів економічного, екологічного та соціального змісту. Багатогранність піднятих проблем зумовлює об'єктивну необхідність обґрунтування принципово нових підходів до дослідження особливостей заснування, діагностики розвитку та умов провадження підприємницької діяльності на сільських територіях, в умовах воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну парадигму розвитку підприємництва як економічного явища розкрито у фундаментальних працях М. Вебера, Р. Кантільона, Дж. М. Кейнса, А. Маршалла, Дж. С. Мілля, Д. Рікардо, А. Смітта, Й. Шумпетера та ін. Проблема непересічного значення підприємництва для забезпечення життєздатності села привернула значну увагу вчених до дослідження організаційно-економічних засад його розвитку. Сучасні тенденції підприємницької діяльності на сільських територіях знайшли відображення у працях Ю. Амосова, Ю. Губені, Т. Зінчук, Ю. Лупенка, М. Маліка, О. Скидана, О. Шпикуляка, В. Юрчишина та багатьох інших науковців.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування напрямів відтворення організаційно-економічних механізмів розвитку підприємництва на сільських територіях, який характеризує економічну, соціальну компоненту зростання підприємницького бізнесу, охоплює процеси забезпечення стабільного рівня підприємницької активності суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. Одним з важливих і найбільш динамічних елементів ринкової системи господарювання, що забезпечує структурно збалансований розвиток і високу конкурентоспроможність економічних господарських комплексів, формування конкурентно-ринкового середовища є сектор підприємництва на сільській території. Розвиток даного сектора одночасно засвідчує й високий рівень демократичних засад державного устрою та інвестиційну привабливість для іноземних інвесторів.

Суб'єкти підприємства на сільських територіях є мобільними, маневреними і ефективними з огляду на витрати та характеризуються меншими обсягами інвестування у бізнесі, а через це і швидкою окупністю витрат, спроможністю швидше реагувати на зміни попиту та не потребують великих стартових інвестицій, більш активні в інноваційній діяльності [12]. В цьому контексті, практично в кожній економіці світу чисельність суб'єктів підприємницького бізнесу істотно перевищує кількість інших форм господарювання. Відповідно, створюючи значну кількість робочих місць і займаючи вагомую частку у валовому внутрішньому продукті (ВВП), суб'єкти підприємства на сільських територіях утворюють ядро гарантованої зайнятості більшої частки сільського населення, забезпечують добробут і відіграють значну роль у стабілізації аграрного сектора економіки, сприяють утвердженню і збільшенню прошарку середнього класу сільського населення з високим рівнем якості життя [3].

Зазначимо, що сільські поселення займають значну частку території України де і саме сконцентрований підприємницький потенціал. Проте рівень соціально-економічного розвитку сільського насе-

лення в разі поступається міським поселенням. Крім того, воєнним станом в країні спровокував негативну тенденцію до подальшого посилення диференціацій, занепаду виробничої і соціальної інфраструктури, загострення екологічних дисбалансів, погіршення якісного забезпечення соціально-економічних потреб сільського населення [5].

Посилення депресивності сільських територій та просторових соціально-економічних диференціацій в період воєнного часу слугує системною проблематикою і перешкодою збалансованого розвитку сільського господарства, знижує його конкурентоспроможність, і, як наслідок, унеможливує в сучасних умовах ефективно використовувати підприємницький потенціал суб'єктів на селі, який загострюється екологічними чинниками та викликами втрати економічної спроможності, що є реальною загрозою для економічної безпеки аграрного сектора [2].

Потужним інструментом нівелювання негативних тенденцій є формування організаційно-економічного механізму розвитку підприємництва на сільських територіях. Втім, державна політика в цій сфері недостатньо ефективна – стан функціонування сектору підприємницького бізнесу на сільських територіях України значно поступається за кількістю суб'єктів цього сектора в розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, масштабами зайнятості, обсягами виробництва і реалізації продукції (товарів, послуг) [11; 14]

Зважаючи на особливості формування та розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях, виокремлено соціально-економічні детермінанти зміни середовища функціонування організаційно-економічного механізму розвитку підприємництва на сільських територіях (рис. 1).

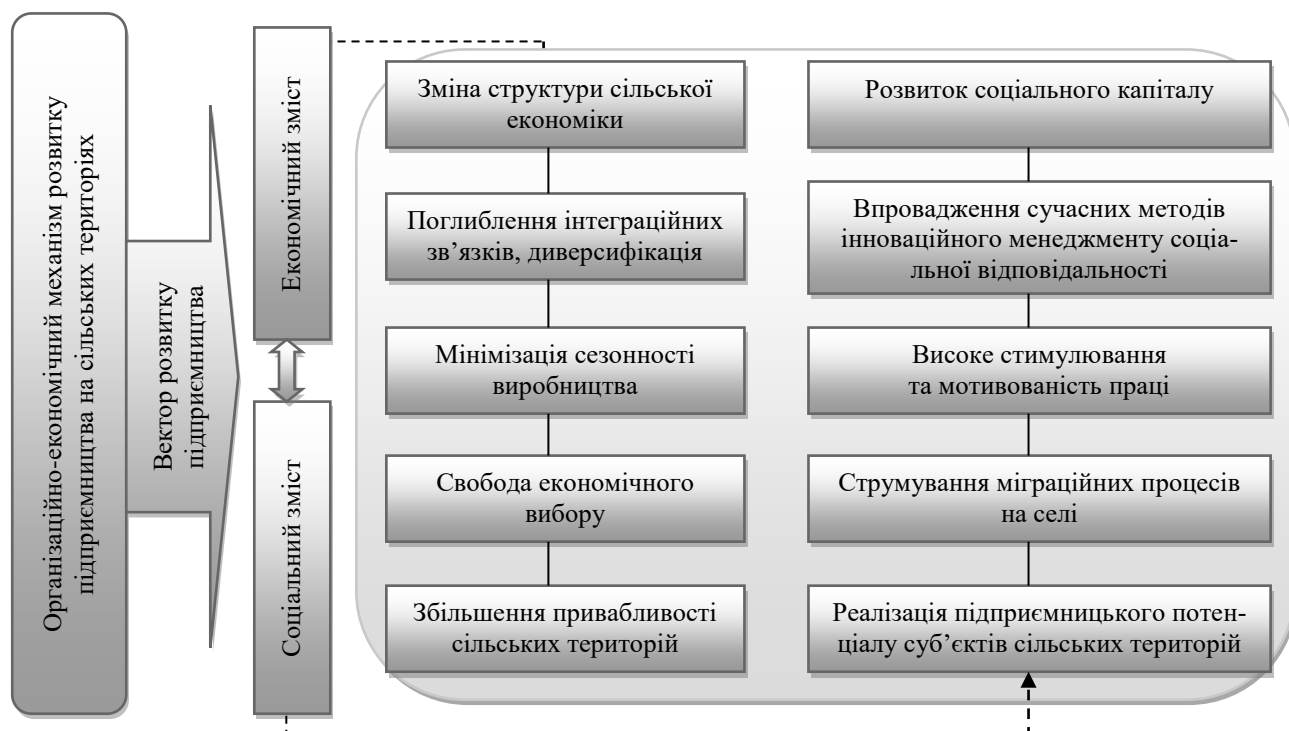

Рис. 1. Соціально-економічні детермінанти зміни середовища функціонування організаційно-економічного механізму розвитку підприємництва на сільських територіях

Джерело: побудовано авторами за даними [11; 14]

Однією з детермінант, що суттєво впливає на розвиток організаційно-економічного механізму розвитку підприємництва на сільських територіях, є особистісний потенціал суб'єктів-підприємців, який характеризується суттєвими територіальними відмінностями. Підприємництво

на сільських територіях здійснюється в специфічних умовах розвитку, які представляють собою сукупність зовнішніх і внутрішніх умов ведення підприємницької діяльності (рис. 2).

Підприємництво на сільських територіях тісно взаємодіє із зовнішнім середо-

вищем та безпосередньо впливає на нього. Останнє є активізатором формування підприємницької діяльності та підвищення рівня підприємницької активності. Зокрема, середовище впливає на формування підприємницького клімату, трудового потенціалу, якості життя в сільській місцевості. У свою чергу, підприємництво визначає економічний, соціальний та екологічний стан розвитку сільських територій. На тлі зазначеного можна стверджувати, що необхідність формування належної організаційно-економічної платформи розвитку підприємництва на сільських територіях викликана галузевими особливостями та специфікою його здійснення, мінливими

умовами внутрішнього і зовнішнього середовищ [6].

Підприємство на сільських територіях спрямоване на прискорення термінів оборотності активів при інтенсивному виконанні послуг усіма ланками бізнес-процесу. Орієнтація суб'єктів підприємства на сільських територіях – отримання можливостей конкурувати з іншими суб'єктами господарювання. Це збільшує їх життєздатність на ринку та забезпечує результативність їх дій щодо впровадження новітніх технологічних оснащень та оновлення асортименту продукції (товарів, послуг) для задоволення потреб сільських територій [8].

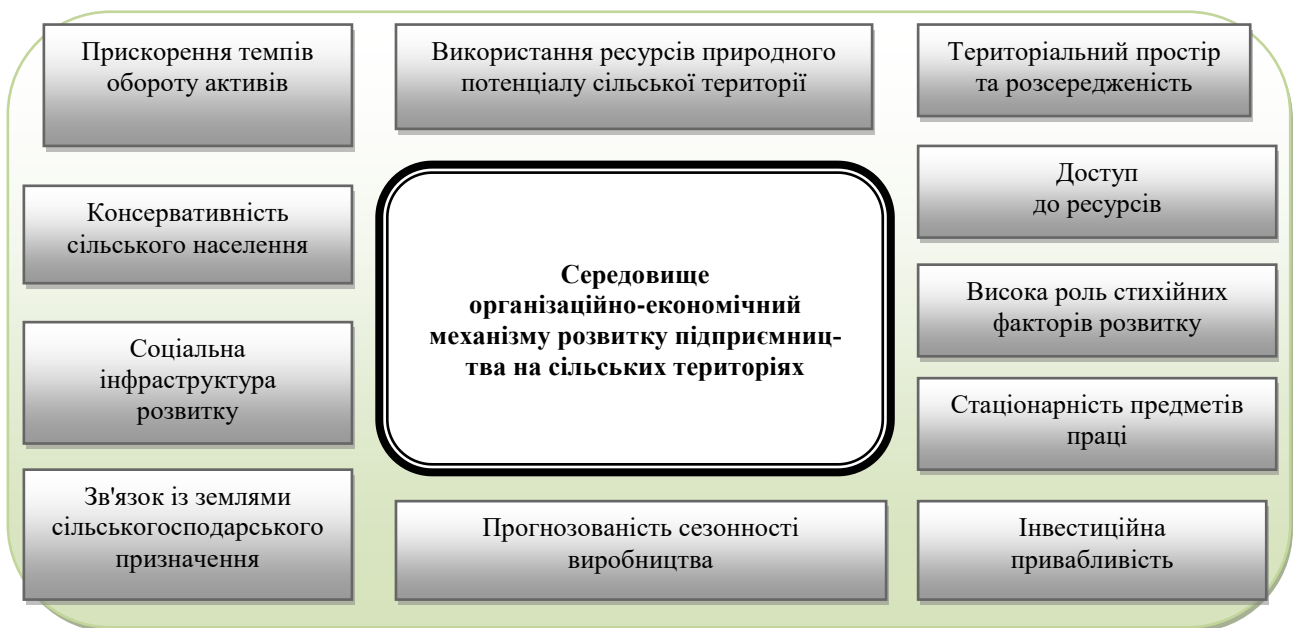

Рис. 2. Специфічні умови диференціації середовища функціонування організаційно-економічного механізму підприємництва на сільських територіях

Джерело: побудовано авторами за даними [9; 10; 14]

Підприємництво на сільських територіях, як особлива форма господарювання, представлена сукупністю бізнес-процесів, що функціонують в єдиній системі та за-

безпечують обслуговуючі, інноваційні, фінансові, маркетингові, збутові взаємоповнюючі взаємозв'язки (табл. 1).

Таблиця 1.

Типологія бізнес-процесів в економічній компоненті організаційно-економічному механізмі розвитку підприємництва на сільських територіях

Тип бізнес-процесу підприємництва на сільських територіях	Основні класифікаційні ознаки
---	-------------------------------

Обслуговуючий	Організація ремонтного господарства; енергетичне й паливне забезпечення; постачання процесу виробництва необхідними ресурсами; кадрове забезпечення.
Інноваційний	Планування розробки нових технологій та нових послуг; здійснення інвестицій в освоєння інновацій.
Фінансовий	Надання за плату в тимчасове користування (тимчасове володіння) своїх активів за договором оренди; надання за плату прав, що з'являються з патентів на винаходи, промислових зразків та інших видів інтелектуальної власності; участь в статутних капіталах інших підприємств (організацій) (включаючи відсотки та інші прибутки за цінними паперами); спільна діяльність суб'єктів підприємництва (за договором простого товариства), продаж основних фондів та інших активів, відмінних від грошових активів (крім іноземної валюти); надання в користування коштів організації; відсотки за використання банком грошових коштів, знаходяться на рахунку організації в цьому банку.
Маркетинговий	Здійснення просування продукції на ринку; пошук нових ринків збуту; проведення маркетингових досліджень.
Збутовий	Зберігання продукції, що виготовляється та її реалізація; організація транспортного господарства; безперервне тарне постачання, здійснення інших видів діяльності, пов'язаних з реалізацією продукції (сервіс, налагодження контактів з покупцями).

Джерело: побудовано авторами заданими [1; 4; 9; 10; 11; 13]

Організація підприємництва та інтегровані бізнес-процеси на селі на засадах цілеспрямованості, добровільності, еволюційності, комплексності, вдосконалення виробничо-економічних взаємовідносин тісно взаємопов'язані з переробними, торговельними підприємствами та фінансовими організаціями; створюють єдину структуру по формуванню необоротних та оборотних активів, із дотриманням принципу раціонального розподілу прибутку на формування системоутворюючих цінностей розвитку сільських територій. На цих засадах будуються інтегровані формації бізнес-процесів [1].

Організаційно-економічний механізм розвитку підприємництва слід здійснювати на засадах системного підходу, що, враховуючи комплементарну взаємодію його компонент, та дозволяють прогнозувати ефективність багатофункціональних зв'язків підприємницьких структур із зовнішнім бізнес-оточенням [14]. До основних інструментів віднесено: організаційні (проекти соціально-економічного розвитку сільських територій); фінансові (пільгове та цільове кредитування і фінансування); правові (законодавчі та нормативно-правові акти, програми розвитку); інноваційні (формування інституту академічного підприємництва); соціальні (підвищення

кваліфікації, освіта, медицина, культура) [5]. Як свідчить узагальнення зарубіжного досвіду, становлення і розвиток підприємництва в країнах-членах ЄС має низку економічних та соціальних переваг, порівняно з усталеними засадами функціонування підприємницьких формувань в Україні. Зокрема, більшість розвинених країн мають окремі програми розвитку підприємництва на селі [8; 9].

Щороку кількість підприємницьких формувань, до початку воєнного вторгнення країни-агресора в Україну, збільшувалася на 16,5% за рахунок зростання кількості фізичних осіб – підприємців на 26,2% і зменшення кількості юридичних осіб – на 16,1%. У загальній структурі підприємницького сектора 94,5% належало малим підприємствам. При цьому, в аграрному секторі економіки до воєнного періоду відбулось зростання на 3,2% господарюючих суб'єктів. Основу малого та середнього аграрного бізнесу склали фермерські господарства як найпоширеніша організаційна форма підприємництва в сільському господарстві (82,6% у 2021 р.) [7].

За результатами оцінки рівня підприємницької активності суб'єктів сільських територій в 2017-2021 рр. виявлено позитивну тенденцію щодо зростання їх

кількості – на 9,3%. Поряд із кількісними змінами, мають місце і якісні, пов'язані зі збільшенням у загальній структурі частки фізичних осіб – підприємців з 78,4% у 2017 р. до 88,7% у 2021 р. [7].

За 2022 р. тренд розвитку підприємництва на сільських територіях України змінився в їх структурному розподілі: кількість фермерських господарств скоротилася на 17,7%, приватних підприємств – на 25,3%, виробничих кооперативів – на 67,2%, підприємств інших організаційно-правових форм – на 55,4%. Результати фінансово-економічного стану середнього та малого бізнесу на сільських територіях вказують на скорочення обсягів чистого доходу за 2017-2022 рр. на 34,3%. Невеликі обсяги товарообороту суб'єктів підприємництва в Україні та їх діяльність не мали суттєвого значення при адмініструванні податків та наповненні державного і місцевого бюджетів [7].

Хвилеподібна динаміка доходу від реалізації продукції (товарів, послуг) суб'єктами малого та середнього підприємництва є наслідком нестабільної політичної ситуації у державі. Девальвація гривні та зниження споживчого попиту населення за 2017-2021 рр. призвели до різкого спаду їх результативної діяльності. Коливання рівня підприємницької активності, який демонструє активність бізнес-процесів на сільських територіях з одного боку свідчить про дестабілізаційний стан господарювання суб'єктів-підприємств в 2022 р., з іншого боку – нетипові тренди економічної компоненти, яка лежать в основі стратегічних напрямів, в частині впровадження цифровізації маркетингової політики, ці-

льовими пріоритетами якої є нарощування стійкої конкурентної переваги у певному сегменті охоплюючого ринку (зміцнення зв'язків зі споживачами, за допомогою реклами, організації виставок, мобілізації маркетингового інструментарію для завоювання нових ринків).

Висновки. Таким чином, стан відтворення організаційно-економічного механізму розвитку підприємництва на сільських територіях під час воєнного стану в країні потребує системи організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, які мають впливати на показники діяльності суб'єктів-підприємств, що посилять потенціал їх активності з метою отримання конкурентоспроможної продукції на основі ефективного використання ресурсів, що сприятиме зростанню соціальних та економічних результатів.

Збереження інтеграційно-просторової та соціально-економічної диспропорцій розвитку бізнес-процесів в підприємницькому секторі аграрного сектора економіки має формалізований індикативний характер впливу на внутрішній ринок товарообороту в країні. Повільні структурні зрушення та нестабільна, і, навіть, загрозлива для держави економічна ситуація не забезпечують якісного економічного зростання пріоритетних сфер підприємництва на селі. Усі зазначені вище критеріальні ознаки та межі функціонального потенціалу суб'єктів підприємництва та мають відтворюватись на засадах ефективності виробництва, розвитку конкурентних переваг та раціонального використання наявних ресурсів сільських територій.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентоспроможність. Київ: Вид-во: Європейський університет. 2009. 258 с.
2. Біленко В.О. Моніторинг та оцінка ефективності бізнес-процесів громади. *Технології в економіці*. 2018. № 5(17). С. 22-29.
3. Бриль, М.В. Формування локальної ідентичності через згуртованість сільської громади. *Право та державне управління*. 2018. № 1(30). С. 153-158.
4. Будник О.М. Кооперативний маркетинг як основа сучасного розвитку аграрних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. № 27(1). С. 24-28.
5. Жерібор Л. Л., Судак Г. В. Програмування соціально-економічного розвитку сільських територій. *Вісник ЖНАЕУ. Сер. Економічні науки*. 2011. № 2 (29), т. 2. С. 33–41.
6. Чуприна Л.В., Юзовицька С.А. Світовий досвід розвитку малого підприємництва та його використання в Україні. *Ринкова інфраструктура*. 2019. № 32. С. 264-269.
7. Департамент розвитку підприємництва та регуляторної політики Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://regulation.gov.ua/catalogue/indexes> (дата звернення 11.09.2022).
8. Fidelman G.I. Business Processes and Organization Change. Quality management methods. 2002. № 1. P. 14-18.

9. Harrington H. J. Business process improvement: the breakthrough strategy for total quality, productivity and competitiveness. New York: McGraw-Hill. 1991. 178 p.
10. Hazuda S.M. Development of rural areas: the experience of the EU. *Economics of agro-industrial complex*. 2008. № 7. С. 23-28.
11. Гончаренко І.В., Мороз Т.О. Теоретичні засади формування механізму забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських територій. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету(економічні науки)*. 2013. № 1(1). С. 136–141.
12. Саблук П. Т. Розвиток села – запорука відродження аграрної України. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 5. С. 21-23.
13. Шевченко І.В., Скриль О.О., Захарченко Я.Р., Самойленко Ю.М. Моделі оперативного моніторингу бізнес-процесів у бізнес-одиницях. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2016. № 6(2). С. 86-93.
14. Skydan, O., Sudak, G. Development of entrepreneurship in rural areas: strategic milestones. *Progress*. 2018. № 7–8. P. 33–36.

References

1. Arefieva, O.V. (2009). Business processes of enterprises in the field of services: factors, formation, competitiveness. Kyiv: Publishing House: European University.
2. Bilenko, V.O. (2018). Monitoring and evaluating the effectiveness of community business processes. *International Journal of Innovative. Technologies in Economy*, 5(17), 22-29.
3. Bryl, M.V. (2018). Formation of local identity through the cohesion of the rural community. *Law and Public Administration*, 1(30), 153-158.
4. Budnik, O.M. (2019). Cooperative marketing as a basis for modern development of agricultural enterprises. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: International Economic Relations and World Economy*, 27(1), 24-28.
5. Zheribor6 L. L., Sudak, G. V. (2011). Programming of social and economic development of rural areas. *Bulletin of ZhNAEU. Ser. Economic sciences*, 2 (29), vol. 2, 33–41.
6. Chupryna, L.V., Yuzovytska, S.A. (2019). World experience of small business development and its use in Ukraine. *Market infrastructure*, 32, 264-269.
7. Department of Entrepreneurship Development and Regulatory Policy of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. URL: <https://regulation.gov.ua/catalogue/indexes> (accessed 11.09.2022).
8. Fidelman, G.I. (2002). Business Processes and Organization Change. *Quality management methods*, 1, 14-18.
9. Harrington, H. J. (1991). Business process improvement: the breakthrough strategy for total quality, productivity and competitiveness. New York: McGraw-Hill.
10. Hazuda, S.M. (2008). Development of rural areas: the experience of the EU. *Economics of agro-industrial complex*, 7, 23-28.
11. Honcharenko, I.V., Moroz, T.O. (2013). Theoretical principles of formation of the mechanism of ensuring sustainable socio-economic development of rural areas. *Collection of scientific works of the Tavriya State Agrotechnological University: Economic sciences*, 1(1), 136–141.
12. Sabluk, P. T. (2006). Development of rural areas – the key to the revival of agrarian Ukraine. *Bulletin of Agricultural Science*, 5, 21-23.
13. Shevchenko, I.V., Skryl, O.O., Zakharchenko, Ya.R., Samoilenko, Yu.M. (2016). Models of operational monitoring of business processes in business units. *Bulletin of the Mykhailo Ostrogradsky Kremenchug National University*, 6 (2), 86-93.
14. Skydan, O., Sudak, G. (2018). Development of entrepreneurship in rural areas: strategic milestones. *International scientific journal "Progress"*, 7-8, 33–36.